

СТАТУС АНГЛІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У дослідженні розглянуто дуже важливу проблему в сучасному українському мовознавстві. Праця присвячена вивченню нової запозиченої лексики англійського походження в сучасній українській мові. Робиться спроба класифікації цього шару лексики і співвіднесення його з загальною системою запозиченої лексики в складі сучасної української літературної мови.

Ключові слова: запозичення, англіцизм, лексика, мова, мовлення.

Zubarev O. The status of English loans in lexical system of the Ukrainian language. The suggested investigation raises a very important problem for the home linguistics. The article is devoted to the study of the new borrowed vocabulary of the English origin in modern Ukrainian. The attempt is made to classifu this layer of the vocabulary in the structure of the modern Ukrainian.

Key words: loans, Englishism, vocabulary, language, speech.

Слова іншомовного походження – невід’ємна частина української лексики. Їх запозичення тісно пов’язане з історією нашого народу, що на різних етапах формування та розвитку власної державності вступав у всілякі політичні, соціально-економічні та культурні відносини з іншими народами світу і таким чином збагачував та змінював свою мову. Лексичні запозичення з англійської мови в українську проникли пізніше, ніж з французької чи німецької, здебільшого у XIX та XX ст.; засвоювалися вони в основному через російську мову [9, 140].

Актуальність нашої роботи очевидна: запозичення – один із найбільш динамічних процесів сучасної української мови, і – у зв’язку з активними суспільно-політичними процесами в нашому суспільстві і державі – саме шар суспільно-політичної лексики найбільш цікавий із цього погляду. Проблемою запозичених слів на сьогодні займаються багато дослідників, було видано вже кілька нових словників запозичених слів, але процес запозичення нових слів йде так швидко, що жодне дослідження, скільки б їх не проводилося, не виявиться у цій ситуації зайвим.

Мета нашої роботи – спроба класифікації нової запозиченої суспільно-політичної лексики англійського походження в мові сучасних громадян України.

Енциклопедія української мови дає таке визначення англіцизму: *англіцизм* – різновид запозичення; слово, його окреме значення, вислів тощо, які запозичені з англійської мови або перекладені з неї чи утворені за її зразком. Англіцизми переважно усвідомлюються мовцями як чужорідний елемент і зберігають ознаки свого походження: фонетичні (*джем, імідж*), словотвірні (*смокінг, маркетинг*), семантичні (*яструби* – політики, прихильники жорстокого агресивного курсу у різних країнах). Низка англіцизмів позначає національні (англійські, американські) реалії: *Скотланд-Ярд* (англійська реалія), *діснейленд* (американська реалія), а також предмети і явища в галузі спорту, техніки, економіки, політики.

Англіцизм – ідіома чи крилатий вислів – пов’язується у свідомості мовців з англійським джерелом незалежно від способів творення: українське „*скелет у шафі (буфеті)*” (сімейна таємниця) – англійське „*skeleton in the cupboard*”; англійське „*to be or not to be*” – українське „*бути чи не бути*” [10]. Переважно це слова, що стосуються:

1) техніки: *блюмінг, бульдозер, буфер, грейдер, диспетчер, ескалатор, каупер, комбайн, конвеєр, кренінг, радар, слябінг, сейф, телетайп, тендер, трактор, трамвай, тунель, фільм, форсунка;*

2) мореплавства та військової справи: *аврал, браунінг, бункер, ватерлінія, вельбет, докер, дрейф, катер, мічман, снайпер, танк, танкер, трап, траулер, шквал, шлюпка, шрапнель, шхуна, яхта;*

3) політики, економіки та торгівлі: *банкнот, блеф, блокада, бойкот, бюджет, ганстер, демпінг, долар, інтерв’ю, лідер, локаут, мітинг, чек;*

4) спорту: *аут, бокс, боксер, ватерполо, волейбол, гол, голкіпер, матч, жокей, нокаут, раунд, рекорд, спорт, спортсмен, старт, теніс, трек, тренер, фініш, форвард, футбол, хокей;*

5) одягу й тканин: *бязь, вельвет, джемпер, піджак, піжама, плед, плюш, смокінг, френч;*

6) їжі та питва: *біфштекс, кекс, пудинг, пуши, ром, ростбіф, сандвіч, торт;*

7) культури: *гумор, джаз, клоун, клуб, комфорт, памфлет, сквер, тент, фокстрот, фольклор, хол* [9, 140].

Для запозичень з англійської мови характерні:

- 1) звукосполучення **дж**: *бюджет, джаз, джентельмен, джемпер*;
- 2) звукосполучення **ай, ей**: *гайморит, інсайд, тролейбус, хокей*;
- 3) суфікс **-инг(-інг)**: *мітинг, пудинг, демпінг, тюбінг*.

Під час визначення сучасних англіцизмів у лексикографічній практиці часто ігнорується поліетнічність англійської мови, яка зумовлює існування в ній британського, американського, канадського та південно-африканського варіантів.

Деякі запозичення вживаються не тільки у прямих своїх значеннях, а й переносно, метафорично: *телевізійний марафон, реанімація української економіки, заангажована преса* та інші, і це явище характерне насамперед для мови засобів масової інформації.

Процес запозичення іншомовних слів неоднозначно впливає на розвиток нашої мови. З одного боку, відбувається її збагачення, але, з іншого – витісняються власні елементи, що замінюються на слова з подібним значенням. Це негативно впливає на стан національної мови і на збереження самобутності українського народу. В. Радчук зазначає: “...англійські слова і звороти останнім часом активніше поповнюють наш лексикон, ніж російські; наша вимова, морфологія й синтаксис зазнають з боку англійської мови чималого впливу. Причини цього очевидні: комп’ютеризація, потяг до міжнародних стандартів ділового партнерства, до науки й освіти Заходу, передове товаровиробництво в англійськомовних країнах, лідерство англійської мови як міжнародної тощо. Проте чимало англіцизмів попросту витісняє з обігу питомі українські слова, а це вже мовна агресія. Шкода від неї не лише Україні – людство втрачає унікальні знаряддя пізнання світу. Знову-таки, коли „лиха слава завконтори” перекладається „*низьким рейтингом менеджера офісу*”, маємо приклад зміни не лише мови, а й свідомості” [8].

Такої ж думки й С. Караванський, який вважає, що необхідність виникнення нових англіцизмів в українській мові значно перебільшена, що їх появу породжує зовсім не потреба спілкування. Твори літератури засвідчують, що серед не дуже освічених людей існує звичка хизуватися малозрозумілими для оточення словами. На його думку, тепер до „престижних” слів вдається не лише малоосвічена сільська „знать”, а й високі державні достойники. Причина ж там і там одна: бажання бути на рівні модної освіченості, відрізнятись

своєю лексикою від „сірих” людей. Тому, коли наші президенти чи парламентарі говорять про образ, лице або ім’я держави, то неодмінно скажуть імідж. А першорядні завдання неодмінно назвуть пріоритетними. Думка така: коли ти говориш як усі, то багато втрачаєш в очах своїх майбутніх виборців. Отже, говори, як належить лідеру. А пересічний громадянин, коли чує іноземну лексику з уст високих достойників, і собі засвоює її. С. Караванський гадає, що це призводить до того, що англіцизми починають витискати нашу питому лексику. Ми втрачаємо віру в самих себе: починаємо боятися власних слів і зворотів. Там, де можна вжити своє слово, ми надаємо перевагу „чужинцеві”. „... ми пропонуємо... систему підвищення... кваліфікації – інтелектуальний *тренінг*”. На це С. Караванський відповідає так: “Невже тут так конечно вжито слово *тренінг*? Та ж ми маємо чудове слово *вишкіл*! Невже *інтелектуальний тренінг* краще звучить ніж *інтелектуальний вишкіл*! “Інолюбці” йдуть далі: від слова *тренінг* творять важкомовний прикметник *тренінговий*: *тренінгова система*. Чому не вжити *вишкільна система*? Слово *вишкільний* вживає українська діаспора. То чи не краще позичати свою лексику у своєї діаспори, ніж із рук мовних посередників? Бо тренінги приходять до нас не з Америки, а з других рук – з Москви, яка сама позичає їх на стороні, а тоді вже ми „інтелектуально” збагачуємось. Чи може навпаки: зубожіємо? Чи ж не терпить від цього „збагачення” наша питома лексика? Візьмім слово *досвід*. Бідолашне! Його та його побратима *виробничий досвід* сучасники живцем кладуть у могилу, вживаючи виключно високоінтелектуальне, як на їхню думку, слово *ноу-хау*, дарма, що воно для загалу незрозуміле” [7, 60–61].

Дійсно, явища, які простежуються останні 10-15 років не зовсім добре впливають на розвиток української мови, нівелюють її індивідуально-національні риси, знижують виражальні та естетичні якості. Насамперед викликає стурбованість процес тотального засмічення української мови англійськими словами, і це при тому, що існують українські назви для передачі відповідних понять: *брифінг* (зустріч), *дивідент* (прибуток, зиск), *презентація* (показ, ознайомлення), *шоп* (магазин), *ноу-хау* (знаю як) та багато інших. Так, частотою вживання слово *імідж* побиває всі рекорди. Передусім воно затирає

наше споконвічне слово *образ*, якого просто не чути з уст сучасних мовців, те ж стосується наших слів *лице* та *ім'я*.

Витіснивши українські слова, *імідж* витиснув з нашої мови й кілька запозичень. Бо де вжито *імідж*, можна без шкоди вжити і *репутація*, і *реноме*.

Звичайно, можна сказати, що поява синонімів не збіднює мову, а навпаки – збагачує. Думка ніби правильна, хоч тут є одне „але”. По-перше, треба проаналізувати, звідки прийшло це збагачення. А прийшло воно звідти, звідки приходить уся модна лексика на Україну. Засвоюючи цю лексику, ми визнаємо єдиним джерелом свого духовного збагачення колишню метрополію і жодним чином не розвиваємо своїх власних мовотворчих можливостей. Шлях, яким здійснюється таке збагачення, хибний. Ми мусимо дбати про розвиток своїх власних джерел збагачення, а не йти шляхом, прокладеним в іншому середовищі. Це стверджує нашу культурну залежність від чужих, не завжди дружніх до нас джерел [7, 72–73].

Насторожує й тенденція зовсім іншого, можна сказати, протилежного характеру: намагання вилучити зі словника української мови певну частину слів, зокрема англіцизмів, які стали органічним її складником, і замінити їх штучно створеними або пристосованими до нових умов функціонування раніше відомими словами, особливо в галузі термінології та професійної лексики (*буфер* – *відпружник*, *спортмен* – *спортовець*). Крім того, що ці слова, як правило, невдалі щодо відповідності їхньої семантики суті означуваних об'єктів, вони ще незграбні з естетичного погляду [1, 42–43].

Виникнення жаргону з використанням англомовних запозичень є результатом не стільки експансії самої англійської мови (покращення і збільшення вивчення іноземної мови в школі, поширення літератури англійською мовою, інтенсифікація міжнародних зв'язків), скільки популяризацію західного способу життя, бажання молодих людей бути схожими на героїв популярних кінофільмів, телепередач, а звідси – часто спостерігається механічне перенесення англійських лексем на український ґрунт.

Запозичення з англійської мови в молодіжний жаргон вже має свою „історію”, вони відзначені „хвилеподібністю”: 60-ті роки, хвиля 70-80-х, кінець 90-х років. Якщо на ранньому етапі цього процесу можна було говорити про англомовні елементи в жаргоні певної

групи молоді (яка безпосередньо контактувала з іноземцями, частіше мешканці великих міст), то сьогодні ареал поширення таких лексем значно збільшився.

Російська дослідниця Є. Г. Борисова-Лукашенець пропонує розрізняти англомовний жаргон як засіб спілкування замкнутої групи носіїв та жаргонізоване мовлення широких груп молоді з використанням англіцизмів.

У жаргонізованому мовленні сучасної молоді людини можна помітити кілька лексем-англіцизмів, які вона використовує постійно, інші ж перебувають на периферії (мовець розуміє їх значення, але сам майже не використовує). Під час невимушеного спілкування вживання англіцизму служить певним контрастом, оригінальною лексемою з підвищеною експресивністю на фоні розмовної стилістично зниженої лексики. Під час проведення соціолінгвістичного дослідження серед молоді з'ясувалося, що до найуживаніших слів належать іменники: *герл, сейшн, шузи, паті* та прикметники: *драйвовий, о'кейний, суперний* та інші. До деяких лексем (*вайтовий, лукать, покет, спектра*) респонденти легко віднаходили українські відповідники, але зазначали, що їх вживання є епізодичним, час від часу.

Процес запозичення англіцизму в жаргон має дещо специфічний характер, на відміну від запозичень до літературної мови, де причиною запозичення є відсутність лексеми на позначення тієї чи іншої реалії, жаргон запозичує лексичні елементи для номінації таких понять, які вже мають словесне оформлення в літературній мові. Це свідчить про вторинний характер молодіжного жаргону, його субхарактер, орієнтацію на систему літературної мови.

Потрапляючи в іншу мову, запозичення проходять процес фонетичної, граматичної, морфологічної адаптації до системи мови-рецепієнта. У системі жаргону такий процес відбувається з орієнтацією на усну, звукову форму слова, а не на його графічне оформлення. Так, лише невелика кількість жаргонізмів відображає фонетичну систему відповідних англійських лексем: *крейзи* „божевільний” – *crazy* [ˈkreɪzi], *паті* „вечірка” – *party* [ˈpa:ti] і т. д., більшість же відображає швидше звукову форму англіцизмів: *мен* „чоловік” – *man* [mæn]; *супер* „щось чудове” – *super* [ˈs(j)u:pə] та інші. За значенням усі жаргонізми можна поділити на кілька тематичних груп:

1) лексеми на позначення предметів одягу, взуття, різних побутових речей: *шुзи* (черевики), *буци* (туфлі), *найки* (кросівки фірми „Найк”);

2) назви людей з диференціацією:

- за віком та статтю: *бой*, *гай* (хлопець), *герла* (дівчина);
- за родинними зв'язками: *олди* (батьки), *френди* (друзі);
- за професією: *сек'юриті* (охоронець), *ді-джей* (ведучий дискотеки);
- за національною та расовою належністю: *нігер* (негр), *айзер* (азербайджанець), *раша* (росіянин);

3) видовищні заходи, концерти: *сейшн*, *денс*, *паті*, *диско*.

Багато подібних лексем є і серед оціночних прикметників: *файний* (*файновий*) – гарний, *хітовий* – популярний, *даун* – розумово відсталий, *крейзовий* – безглуздий, ненормальний. Такі запозичення часто вступають у систему словозмін, будуючи нові лексеми за моделлю українських прикметників і прислівників: *о'кей* – *о'кейно* (нормальний – нормально), *супер* – *суперний* (відмінно – відмінний). Поширеним є і словотвір „іменник-прикметник”: *олди-олдовий* (батьки – старий, досвідчений) та „іменник-дієслово”: *голівуд* – *голівудити* (місце відпочинку – відпочивати).

Таким чином, слід відзначити велику вагу англіцизмів у процесі формування словника сучасної молодшої людини. Процес запозичення відбувається постійно, віддзеркалюючи нові реалії нашого життя, даючи їм нові найменування. Але не можна допустити, щоб такі процеси проходили стихійно, невмотивовано, бо часто яскрава та приваблива запозичена лексема є зовсім непродуктивною в системі сучасної української мови [3, 15–17].

Взаємозбагачення мов – це один із шляхів еволюції мов світової спільноти. Воно характеризує розвиток мовних систем з найдавніших часів і, природно, не може виявити себе зараз – в епоху суттєвих зрушень у гуманітарній, науково-технічній та інших сферах. Власне лінгвістичні механізми такої взаємодії в різні періоди історії мови можуть мати певні особливості. Звичайно, англіцизми в українській мові – не завжди благо. Серйозних регламентаційних заходів потребує мовне оформлення окремих сфер спілкування, зокрема сфери інформації, особливо реклами – радіо-телевізійної, стендової, де спостерігається справжня мовна агресія. Ці явища, зрозуміло, не мають нічого спільного із взаємозбагаченням мов. Взаємозбагачення

– це процес, коли словесний знак іншої мови природно „лягає” на поняттєве поле рідної мови, закриваючи в ньому вільну клітинку або „перекриваючи” семантику вже наявного слова певними смисловими конотаціями.

Не слід забувати, що мова – саморегулюючий механізм, дія якого зумовлена певними законами. Мова сама здатна самоочищуватися, позбавлятися функціонально зайвого, непотрібного. Це відбувається і з словами англійського походження.

Звичайно, непомірне та недоречне використання англійських слів недопустиме, але такі явища шкідливі і під час вживання будь-якого слова. Ні вчені-лінгвісти, ні журналісти та письменники не повинні сидіти склавши руки та спостерігати, як засмічується англіцизмами рідна мова. Але заборони тут не допоможуть. Потрібно виховувати культуру мовлення, мовленнєвий смак у сучасних мовців, а смак – головна умова правильного і доречного вживання мовленнєвих засобів як запозичених, так і своїх, власних.

Література

1. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство.– 2001.– № 3.
2. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть // Мовознавство.– 2001.– № 3.
3. Вісник Державного університету „Львівська політехніка”: Матеріали VI Міжнар. наук. конф.– Л., 2000.– № 402.
4. Володарская Э. Ф. Заимствования как отражение русско-английских контактов // Вопр. языкознания.– 2002.– № 4.
5. Задорожний Б. Принципи визначення правил транскрипції іншомовних слів засобами української графіки // Рідне слово.– К., 1973.– Вип. 2.
6. Зорівчан Р. Г. Іноземна мова як засіб глибшого пізнання мови // Рідне слово.– К., 1973.– Вип. 7.
7. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне „я”.– К., 2001.
8. Радчук В. Мова в Україні: стан, функції, перспективи // Дивослово.– 2002.– № 4.
9. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда.– К., 1973.
10. Українська мова: Енциклопедія.– К.: 2000.
11. Українська мова: функціонування на сучасному епаті: Матеріали Всеук. студ. наук. конф., 15–16 трав. 2002 р. – Бердянськ, 2002.